

400; Nezir ed-Durgılı, *Nühzetü'l-eghân fi terâci-mi 'ulemâ'i Dâğıstân (Muslim Culture in Russia and Central Asia, IV içinde)*, Berlin 2004, s. 147-148; Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, *Mektûbât-ı Hâlid Seyfullâh ilâ fuğarâ'i ehlillâh* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 2005, VI. Mektup, s. 35; XX. Mektup, s. 89, XXXIV. Mektup, s. 136; XXXVI. Mektup, s. 140, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 9; Hasan Hilmi b. Muhammed el-Kahhî, *Vesâ'ilü'l-mürîd fi resâ'ili'l-üstâzi'l-ferîd: Mektûbâtü'l-Kaḥḥî* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 2005, neşredeninin girişi, s. 5; M. Kemper, "Dağhestani Shayks and Scholars in Russian Exile: Networks of Sufism, Fatwas and Poetry", *Daghestan and the World of Islam* (ed. M. Ganner – D. J. Wasserstein), Helsinki 2006, s. 97-99; a.mlf., "Hâlidîyya Networks in Daghestan and the Question of Jihâd", *WI, XLII/1* (2002), s. 52-68; a.mlf., "al-Âlmâlî, Maḥmûd", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2011, fas. 1, s. 29-31; Hamid Algar, "Hâlidîyye", *DIA, XV*, 295.

REŞAT ÖNGÖREN

EMİN NİHAD BEY

(1838-1879)

İlk Osmanlı hikâye yazarlarından.

21 Aralık 1838'de İstanbul Üsküdar'da Tunusbağı semtinde doğdu. Asıl adı Mehmed Emin'dir. Ailesi Yazıcihofendîzâdeler diye anılır. Oğlu, Hazîne-i Hâssa Emlâk-i Hümâyün başmühendisi Ahmed Ârif'in belirttiğine göre on dört yaşında kalem memuru olarak göreve başladığında "Nihad" mahlasını aldı. Memuriyeti dolayısıyla eğitimini tamamlayamadı, kalemde kendi gayretiyle yetişti. Resmî görevleri arasında Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî mümeyyizliği de vardır. Ayrıca kurenâlik ve mâbeyincilik hizmetinde bulunduğundan "mâbeyinci" lakabıyla da bilinir. Yine oğlunun bildirdiğine göre bünyesi zayıf olan Emin Nihad Bey, gençliğinde sıcak bir günde terliyen yediği dondurma yüzünden hayatı boyunca onu hiç bırakmayan bir öksürüğe tutuldu, bu yüzden geceleri uyuyamadığı için sabaha kadar yazı yazmakla kendini avuttu. Doktorların tavsiyesi üzerine tedavi maksadıyla afyon kullanmaya başladıysa da fayda göremedi. Gittikçe beslenmesi zorlaştı, hiçbir şey yiyemez hale geldi. Rahatsızlığı artınca hava değişimi için Üsküdar'dan Kızıltoprak'a taşınması da fayda vermedi. Yine hekimlerin tavsiyesiyle çiğ etti sıkıp suyunu içerek bir süre daha yaşayabildi. Emin Nihad Bey'in tesbit edilebilen son görevi mahkeme-i istinâf âzalığıdır. Hatice Hanım ile evliliğinden doğan oğlu Ahmed Ârif paşalığa kadar yükselmiştir.

Emin Nihad Bey'in *Müsâmeretnâme*'den ve bir takrizden başka eseri

bilinmemektedir. On iki cüzden meydana gelen *Müsâmeretnâme*'nin ilk cüzünün başında eserin, kış gecelerinde evlerde toplanan dostların vakit geçirmek için gençliklerinde başlarından geçen maceraları anlatmalarından doğduğu ifade edilmekte, sonuna konan bir notta da eserdeki hikâyelerin gerçek olaylara dayandığı belirtilmektedir. Buna göre toplanıya katılanlardan muhtemelen on kişinin her gece bir hikâye naklettiği kabul edilmektedir. Bu hikâye türünün kurucusu sayılan Boccacio'un *Decamerone* adlı eseriyle *Müsâmeretnâme* arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Hikâyelerin yedide kalmasının sebebinin yazar eserinin sonunda hikâye vermeyi taahhüt eden üç kişinin sözlerini yerine getirmemesiyle açıklanmıştır. Buna Emin Nihad Bey'in maruz kaldığı ağır hastalığın eseri tamamlamaya imkân vermemiş olabileceği yorumu da eklenebilir. Her biri ayrı bir kitap olarak yayımlanan (İstanbul 1872-1875) *Müsâmeretnâme*'de yer alan hikâyeler şunlardır:

1. *Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti* (cüz I, 55 sayfa). Bu hikâyede ilk defa, İstanbul'u merkez edinen hıristiyan misyonerlerin gençlere kurdukları tuzakları gözler önüne seren bir konuya temas edilmiştir. Emin Nihad Bey'in Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî'nde çalıştığı göz önüne alınarak Osmanlı toplumundaki misyonerlik faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. 2. *Kapı Kethüdâsı Behçet Efendi ile Makbûle Hanımın Sergüzeşti* (cüz II-III, 144 sayfa). İstanbul'da başlayıp Saraybosna'da sona eren hikâyede diğerlerine göre ağır bir dil kullanılmıştır. 3. *Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vukubulan Sergüzeşti* (cüz IV, 100 sayfa). Avrupa'ya staja giden bir Türk kaptanının bir İngiliz kızıyla evlenmesinden doğan problemlerin anlatıldığı hikâyede yabancılarla evlenme meselesinin olumsuz neticelerine dikkat çekilmektedir. 4. *Gerdanlılık Hikâyesi* (hânenyesi Hamparsum Ağa, müstensihî Emin Nihad, cüz V, 55 sayfa). Eserin başında yer alan açıklamada hikâyenin Ermeni harfleriyle basılmış Türkçe bir kitaptan derlendiği belirtilmekteyse de Mustafa Nihat Özön, bu hikâyenin Alexandre Duma Fils'ten serbestçe tercüme edildiğini ve asıl adının "Kraliçenin Gerdanlılığı" olduğunu söylemektedir. 5. *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanımın Sergüzeşti* (cüz VI, 64 sayfa; cüz VII, 67 sayfa). Eserde gençlerin aileleri tarafından zorla evlendirilmelerinin ne gibi sorunlara yol açtığı ilgi çekici olaylarla gösterilmektedir. Yazarın ayrıca

evlilik hakkında uzun bahisler açtığı hikâyenin en önemli yanı Cevdet Kudret'in de işaret ettiği gibi Kağıthane tasvirleridir. 6. *Faik Bey ile Nûridil Hanımın Sergüzeşti* (cüz VIII, 92 sayfa; cüz IX, 104 sayfa). Kaçınıldıktan sonra İstanbul'a getirilip köle olarak satılan bir Çerkez çocuğunun hayatıyla ilgilidir. Bu hikâyede yazar, kölelik yanında Çerkezler'in istikbal ümidiyle çocuklarının esir olarak satılmasına olumlu yaklaşımlarını da eleştirmektedir. 7. *İhsan Hanım -yahut- Atiye Hanımla Uşşâkının Sergüzeşti* (cüz X, 64 sayfa; cüz XI, 64 sayfa; cüz XII, 88 sayfa). Burada da Osmanlı toplumunda yüksek tabakaya mensup gençlerin evlenme âdetleri ele alınmış, evlenecek kişilerde bulunması gereken nitelikler üzerinde durulmuştur. Hikâyenin dikkat çekici bir yanı da toplum hayatına yeni girmeye başlayan bazı âdetlerin aile hayatındaki tahripkâr neticelerine işaret edilmesidir. Beyoğlu gece hayatı, tiyatrolar, kumarhaneler vb. erkeği evinden uzaklaştıran eğlenceler en tehlikeli şeyler olarak gösterilmektedir. Müellif eserlerinde yer yer konuşma diline yaklaşmış, yer yer de divan edebiyatının ağır ve süslü diline yönelmiştir. Ayrıca anlatımda bol miktarda atasözü ve deyim kullanmıştır.

Müsâmeretnâme'ye olan ilgi, Mustafa İsmet Uzun tarafından yapılan kısmî ve sadeleştirilmiş ilk yayımından sonra artmış görünmektedir. *Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti*, Mehmet Kaplan ve diğerlerinin hazırladığı *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı derlemede yer almaktadır (İstanbul 1979, III, 31-50). Emre Erdoğan'ın hazırladığı seçme metinlerle (İstanbul 2004, 2011) Kerim Çetinoğlu'nun Mustafa İsmet Uzun tarafından neşredilen üç hikâyeye dayanarak yaptığı seçmeler de (İstanbul 2005) sadeleştirilmiş metinlerdir. Eserin tamamı ciddi okuma hatalarıyla birlikte Salih Okumuş tarafından yayımlanmış (İstanbul 2002) (tenkidi ve geniş bilgi için bk. bibl.), yine tamamı aslına bağlı kalınarak Sabahattin Çağın ile Fazıl Gökçek tarafından neşredilmiştir (İstanbul 2003, 2010). Ahmet Hamdi Tanpınar ve Cevdet Kudret'in değerlendirmeleri dışında *Müsâmeretnâme* üzerine yapılmış tek çalışma Yasemin Aras'ın kitabı anlatım teknikleri bakımından inceleyen yüksek lisans tezidir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DH SAİD, nr. 0042; Emin Nihad, *Müsâmeretnâme*, İstanbul 1288-92, I. cüz, s. 2, 54; XII. cüz, s. 209-210; a.e.: *Gece Hikâyeleri* (haz. Mustafa İsmet Uzun), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), Giriş, s. 9-31; Mustafa Nihat [Özön], *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı*

Tarihi, İstanbul 1930, s. 429; a.mlf., *Türkçede Roman Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1936, tür.yer.; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul 1956, s. 266-268; Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, İstanbul 1965, I, 56-59; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul 1982, I, 309-312; Yasemin Aras, *Bir Hikâye Olarak Emin Nihad Bey'in Müsameretnâmesi Üzerine Bir İnceleme* (yüksek lisans tezi, 2006), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hilal Aydın, *19. Yüzyıl Osmanlı-Türk Edebiyatında Öykü* (yüksek lisans tezi, 2008), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 98-117; Ekrem Işın, "Emin Nihat ve XIX. Yüzyılın Büyük Sorusu", *Oluşum*, sy. 44, Ankara 1981, s. 13-22; G. Gonca Gökalp, "Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser", *HÜEFD*, XVI/3 (1999), s. 195-197; Fazıl Gökçek, "Müsameretnâme Yayını (mı?)", *İlmî Araştırmalar*, sy. 5, İstanbul 2003, s. 151-160; Selim İleri, "Müsameretnâme'nin Bilinmeyen Yazan", *Zaman*, İstanbul 4 Nisan 2009; İbrahim Yıldırım, *Müşteki Aşklar Kitabı Müsameretname'nin Muharriri Emin Nihad Bey Kimdir?*, www.altkitap.net. (01.09.2015).

MUSTAFA UZUN

EMİRÜ'İ-EVTÂN

(bk. VATAN BEYİ).

ENBÂBÎ

(bk. İNBÂBÎ).

ENMÂTÎ, Ebü'l-Kâsım

(أبو القاسم الأنماطي)

Ebü'l-Kâsım Osmân
b. Saïd b. Beşşâr el-Ahvel
el-Enmâtî
(ö. 288/901)

Şâfiî fakihî.

Bağdatlı olup hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Enmâtî nisbesinden desenli halı, yaygı gibi bir dokuma türü olan "nemât" işiyle uğraştığı anlaşılmaktadır. Bilinmeyen bir tarihte Bağdat'tan Mısır'a giderek Şâfiî'nin talebelerinden Müzenî ile Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin derslerine katıldı. Daha çok Müzenî'den faydalandı ve kendisinden on yıl boyunca fıkıh öğrendi. Her iki hocasından hadis rivayet etti. Ancak Zehebî rivayet çağına gelmeden önce vefat ettiği için kendisinden çok az sayıda rivayet aktarıldığını belirtir. Talebeleri arasında Ebü'l-Abbâs İbn Süreyc, Ebü Saïd Hasan b. Ahmed İstahrî, Ebü Ali İbn Hayrân, Mansûr et-Temîmî ve Ebü Hafs İbnü'l-Vekîl gibi Şâfiî âlimleri vardı. Ebü Bekir eş-Şâfiî de kendisinden rivayette bulundu. Enmâtî 288 Şevvalinde (Ekim 901) Bağdat'ta vefat etti.

Enmâtî'yi fıkıh ve özellikle Şâfiî mezhebi tarihinde önemli kılan husus Bağdat'taki faaliyetleriyle bölgede Şâfiî'nin fikhına tekrar ilgi uyandırmış olmasıdır. Şâfiî 199 (815) yılının sonlarında Bağdat'tan Mısır'a gittiğinde geride Za'ferânî, Kerâbîsî, Ebü Sevr ve İbn Hanbel gibi talebelerini bırakmıştı. Bunlardan ilk ikisi ona olan bağlılıklarını sürdürmekle birlikte sahip buldukları birikimin Şâfiî'nin "kadim mezhebi"ni temsil etmesi ve o dönemde "mihne" sürecinde yaşanan sıkıntılar yüzünden Şâfiî'nin fikhını Bağdat'ta üst düzeyde temsil edememiş, Ebü Sevr ve İbn Hanbel'in de zamanla daha farklı fikhî anlayışları benimsemesiyle Bağdat'ta Şâfiî fikhı unutulmaya yüz tutmuştur. Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî, İbrâhim el-Harbî, Kadî İsmâil el-Cehdamî, İbn Hanbel'in oğulları ile Merrûzî gibi Bağdat'ta etkili âlimlerin yaşadığı bir dönemde Enmâtî, Mısır'dan hem Şâfiî'nin "cedid mezhebi"ni temsil eden eserlerini hem Müzenî'nin kitaplarını getirip okutmaya başlamış ve Bağdat'ta Şâfiî mezhebine olan ilginin artmasını sağlamıştır. Onu Şâfiî mezhebi tarihinde önemli kılan diğer bir husus, teşekkül döneminin iki önemli ismi olan Müzenî ile İbn Süreyc arasındaki irtibatı sağlamış olmasıdır. İkinci nesil Şâfiî âlimleri içerisinde fikhî yetkinlik bakımından en çok temayüz eden isimlerden olan Enmâtî, mezhebin Irak topraklarındaki gelişiminin temellerini atmıştır. Ebü Âsım el-Abbâdî, Enmâtî'nin Bağdatlılar arasındaki konumunun, Müzenî'nin ilmi birikimini Nişâbur'a taşıdığı için İbn Huzeyme'nin Nişâburlular arasındaki konumuna denk olduğunu söyler. Sübkî'nin değerlendirmesine göre İbn Huzeyme ilmi birikim ve itibar bakımından Enmâtî'den daha üstün olmakla birlikte Enmâtî İbn Süreyc, İstahrî, İbn Hayrân gibi önemli talebelere hocalık yaptığı için bir adım öne çıkmıştır. Mezhebin ana damarını Müzenî'den başlayıp İbn Süreyc ve talebelerine uzanan bu silsilenin teşkil edışı ve İbn Huzeyme'nin gerek kendi fikhî tavır gerekse mezhepte etkin talebelerinin olmayışı gibi sebeplerle mezhepteki yerinin daha gerilerde kaldığı görülür.

Enmâtî halku'l-Kur'ân tartışmalarında ehl-i hadîs yaklaşımını benimsemiş bir fakihdir. Mısır yıllarının son döneminde, Müzenî'nin halku'l-Kur'ân meselesi hakkındaki görüşünü açıklamamış olması ve onun yaratılmışlığı benimsediğine dair söylentilerin yayılması üzerine Enmâtî arkadaşlarıyla birlikte hocasından akideye dair görüşlerini açıklamasını istemiştir. Aralarında geçen konuşmadan Müzenî'nin

ehl-i hadîs çevrelerinde itibarının zedelenmeye başladığı ve talebelerinin bu durumdan rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Müzenî, Kur'an'ın mahlûk olmadığına inandığını, ancak bu tartışmalara girmek istemediği için o güne kadar görüşünü açıklamadığını söylemiş, görüşünün yayılması üzerine Cehmiyye'nin reîsürrüesâsı İbnü'l-Asbağ kendisini sorguya çağırmış ve onun yerine Enmâtî sorguya giderek İbnü'l-Asbağ ile münazaraya girişmiştir. Enmâtî, Müzenî aracılığıyla Şâfiî'nin kelâm aleyhindeki ifadelerinin dahil olduğu akide dair birtakım görüşlerini nakletmiştir.

Herhangi bir eser kaleme aldığı bilinmeyen Enmâtî'nin usul ve fûrûa dair görüşleri mezhep kaynaklarında nakledilmiştir. Enmâtî, kıyasın hüccet oluşuyla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde celi kıyasla nasların tahsis ve neshe-dilebileceğini söylemiş, böylece kıyasın alanını genişletme yönündeki görüşleri savunmuştur. Öğrencileri olan İstahrî ve İbn Süreyc ile aralarında geçen bir müzakerede nas-ictihad-kıyas ilişkisi hakkında değerlendirmelerde bulunduğu görülür. Fûrûda bazı muhalif görüşleri olmakla birlikte genel olarak Şâfiî'nin fikirlerine bağlı kaldığı için kendisinin ortaya koyduğu görüşler mezhepte "vecih" diye kabul edilir ve bu yönden Ebü Sevr gibi müstakil müctehidlerden ayrılır (Nevevî, II, 200). Şâfiî'ye muhalif olan bazı görüşlerinde Ebü Hanîfe ile muvafık olduğu dikkati çeker. Enmâtî hakkında kullanılan "Bağdat müftüsü" nitelmesi kendi döneminde itibar edilen bir fakih olduğuna işaret eder.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Batta, *el-İbâne 'an şer'i'ati'l-fırakâ'n-nâciye* (nşr. Osman Abdullah Âdem el-Esyûbî), Riyad 1418, III, 60; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1419/1999, I, 301, 302; III, 120, 384; IV, 116; V, 25; Ebü Âsım el-Abbâdî, *Tabakâtü fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Vitestam), Leiden 1964, s. 51; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1422/2002, XIII, 175; Şî-râzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 104; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Kahire 1372, II, 66; Yahyâ b. Ebü'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'i* (nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî), Beyrut 1421/2000, I, 50; III, 159, 377; IV, 211; V, 85; VI, 368; XI, 163; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), V, 271; Nevevî, *Tehzîb*, II, 200; İbn Hallikân, *Ve'feyât*, III, 241; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, X, 460; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 301-302; İsnêvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 44-45; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhtâf*, Kahire 1414/1994, IV, 492; V, 290; VII, 349; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 80-81; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *et-Taḥbîr şerḥu't-Tahrîr fi uşûli'l-fikḥ* (nşr. İvâz b. Muhammed el-Karanî), Riyad 1421/2000, VI, 3067-3069.

NAIL OKUYUCU